

BYRON ÉS LERMONTOV

A tizenkilencedik század elejének alighanem legnagyobb hatású költője, Lord Byron (1788–1824), különösen nagy erővel hatott az orosz költészetre, és azon belül is Mihail Jurjevics Lermontovra (1814–1841), aki így írt önmagáról:

Ifjú vagyok; de hangok égnek bennem,
És Byron! ő a példám, mesterem;
Egyek vagyunk lélekben, gyötrelemben;
Hát végzetünk is egyforma legyen!¹

Később így pontosított:

Nem, nem Byron, én más vagyok,
Titkos kiválasztott és látnok,
Mint ő, és üldözött zarándok,
De bennem orosz szív dobog.

Lermontov több mint két tucat olyan költeményt írt, amelyeknek valamilyen szinten az angol költő volt a forrása. Ezúttal két Byrontól átemelt motívumot veszünk szemügyre.

A figyelmet felkeltő sír és a verssorok hasonlatával Lermontov Byron *Lines written in an Album, at Malta* című költeményében találkozott:

Lines Written In An Album, At Malta	Sorok egy albumba, Máltán
As o'er the cold sepulchral stone Some name arrests the passer-by; Thus, when thou view'st this page alone, May mine attract thy pensive eye!	Mint vándor, látván egy nevet Hideg sírkőlapon, megáll, Álljon meg révedő szemed, Ha itt nevemre rátalál.
And when by thee that name is read, Perchance in some succeeding year, Reflect on me as on the dead, And think my heart is buried here.	S ha majd e lapon olvasod, Sok év után, önkéntelen, Gondold, hogy már halott vagyok, S hogy itt pihen szegény szívem.

Lermontov háromszor is feldolgozta ezt a motívumot.

A legkorábbi 1830-ból származik:

¹ Az írás valamennyi idézete a szerző fordítása – S. A.

В альбом („Как одинокая гробница...”) (Из Байрона)	Egy albumba (Miként magányos sírnak dombja...) (Byronból)
Как одинокая гробница Вниманье путника зовёт, Так эта бледная страница Пусть милый взор твой привлечёт.	Miként magányos sírnak dombja Állít meg bús vándorszemet, E sápadt lap akképpen vonzza A te drága tekinteted!
И если после многих лет Прочтёшь ты, как мечтал поэт, И вспомнишь, как тебя любил он, То думай, что его уж нет, Что сердце здесь похоронил он.	És egyszer majd, ha olvasod, A költő mint ábrándozott, S hogy szeretett, jut majd eszedbe, Tudd: immár nincs többé, halott, S a szíve itt van eltemetve.

Ennek egy 1836-os változata:

В альбом («Прими, хотя и без вниманья...»)	Egy albumba (Olvasd, bár szenvtelen fogadva...)
1 Прими, хотя и без вниманья, Моей души печальный бред; Чудак безумный, в цвете лет, Я вяну жертвою страданья.	1 Olvasd, bár szenvtelen fogadva, Mit balga lelkem iderótt; Bolond fejem, csak sorvadok Ifjan, gyötrelmek áldozatja.
2 Пусть эти строки над собой На миг удержат взор твой милый, Как близ дороги столбовой Пришельца памятник могилы.	2 Ragadja meg e pár sor itt Egy drága röpke pillantásod, Mint útfelen megállni int A sírkereszt egy messzi vándort.

A versforma azt mutatja, hogy Lermontov szuverén módon, sajátjaként kezelte a témát. Byron négysoros strófákban négyes jambusokat írt, keresztrímmel (abab). Lermontov az első változatban egy négy- és egy ötsoros strófát írt, ötödféles és négyes jambusokból, melyek rímképlete aBaB ccDcD, ahol a kisbetű a páratlan szótagszámú nőrímes (tehát a sorvégen hangsúlytalan) sorokat, a nagybetű a páros szótagszámú, hímrímes (tehát hangsúlyos végű) sorokat jelöli. A második változatban Lermontov az egyik legkedvesebb versformáját használja: az ötödféles és négysoros sorokból álló két strófa közül az első aBBa rímképletű (vagyis ölelkező rímes), míg a második CdCd (vagyis keresztrímes). A következő vers (szintén 1836-ból) már kétszer nyolc sorban, mintegy történeté kerekítve dolgozza fel a motívumot:

Нет! – я не требую вниманья...	Nem, nem követelem figyelmét...
<p>Нет! – я не требую вниманья На грустный бред души моей, Не открывать свои желанья Привыкнул я с давнишних дней. Пишу, пишу рукой небрежной, Чтоб здесь чрез много скучных лет От жизни краткой, но мятежной Какой-нибудь остался след.</p>	<p>Nem, nem követelem figyelmét Bús balgaságaim iránt, Megszoktam már: nehogy kilessék, Elrejttem lelkem óhaját. Firkálgatom e versikéket, Hogy évek múltán, egykoron E kurta nyughatatlan élet Után maradjon némi nyom.</p>
<p>Быть может, некогда случится, Что, все страницы пробежав, На эту взор ваш устремится, И вы промолвите: он прав; Быть может, долго стих унылый Тот взгляд удержит над собой, Как близ дороги столбовой Пришельца памятник могилы!</p>	<p>Egyszer talán, ha úgy adódik, Bóklászatva e lapokon, Megáll, eljutva majd e szókig, És annyit súg: Igaz, bizony; Talán pillantása soká ott Időzget csüggedt versemen, Mint megtorpanítja útfelen A sírkereszt a messzi vándort.</p>

A másik motívum egy olyan versben bukkan fel, amelyiknek alcíme is *Byron utánzása* (magyarul kissé jobban csengő, bevett fordulattal: *Byron után*). A mintául választott vers az *Epistle to a friend, in answer to some lines exhorting the author to be cheerful* (Válaszlevél barátom versére, amely arra kéri a szerzőt, hogy legyen vidám). A három részből álló költemény első és utolsó tagja afféle elmélkedő keret arról, hogy a szerelem megváltoztatja az embert. A középső rész tantörténetként épül be az episztolába, és ez az, ami mintául szolgált Lermontovnak.

<p>I've seen my bride another's bride,– Have seen her seated by his side, Have seen the infant, which she bore, Wear the sweet smile the mother wore, When she and I in youth have smiled, As fond and faultless as her child; Have seen her eyes, in cold disdain, Ask if I felt no secret pain And I have acted well my part, And made my cheek belie my heart, Return'd the freezing glance she gave: Yet felt the while that woman's slave;– Have kiss'd, as if without design, The babe which ought to have been mine, And show'd, alas! in each caress Time had not made me love the less.</p>	<p>Láttam az egykor volt arám' Ott ülni férje oldalán, S láttam ölében kisededét, Mosolygott édesen, akként, Ahogy anyja mosolygott rám Szeretve, tisztán – hajdanán, Szeme most hűvös megvetés – Szívemben titkolt szenvedés. Szerepem játszottam híven: Arcom hazudtolá szívem, Szemem, akár övé, fagyott, De éreztem, rabja vagyok. Fiát egy csókkal illetém – Lehettem volna apja én –, S gyengéd kezem mutatta meg Nem csillapult szerelmemet.</p>
---	--

Lermontov lírai hőse fiktív barátjának írja meg egy szerelmi csalódás történetét, melynek utolsó részében kerül elő a Byron-motívum.

Подражание Байрону	Byron nyomán
<p>Не смейся, друг, над жертвою страстей, Венец терновый я сужден влачить; Не быть ей вечно у груди моей, И что ж, я не могу другой любить. Как цепь гремит за узником, за мной Так мысль о будущем, и нет иной.</p>	<p>Kérlek, ne gúnyold szenvedélyemet. Töviskoszorút hoz a sors nekem. Örökre ő szívemben nem lehet, És mégis én csak őt szerethetem. Miként fogoly nyomán a lánc zörög, Jövőm gondja akképp követ, örök.</p>
<p>Я вижу длинный ряд тяжелых лет, А там людьми презренный гроб, он ждет. И до него надежды нет, и нет За ним того, что ожидает тот, Кто жил одной любовью, погубил Всё в жизни для нее, а всё любил.</p>	<p>Nehéz évek sorára látok én, Aztán a zord koporsó vár reám. S minden hiába, addig nincs remény, És nincs az sem, amit az vár csupán, Akit csakis szerelme éltetett, Elvesztegetve így az életet.</p>
<p>И вынести мог сей взор ледяный я И мог тогда ей тем же отечь. Увижу на руках ее дитя И стану я при ней его ласкать, И в каждой ласке мать узнает вновь, Что время не могло унести любовь!..</p>	<p>Megéreztem jeges tekintetét, S hasonlóval feleltem önéki. Ha látom majd kezében gyermekét, S kezem a kisdedet becézgeti, Az anyja újra tanúja lehet: Idő se mosta el szerelmemet!</p>

A motívum 1840-ben immár teljes életképpé kerekítve jelenik meg.

Ребенку	Egy gyermekhez
<p>О грезах юности томим воспоминаньем, С отрадой тайною и тайным содроганьем, Прекрасное дитя, я на тебя смотрю... О, если б знало ты, как я тебя люблю! Как милы мне твои улыбки молодые, И быстрые глаза, и кудри золотые, И звонкий голосок! — Не правда ль, говорят, Ты на нее похож? — Увы! года летят; Страдания ее до срока изменили, Но верные мечты тот образ сохранили В груди моей; тот взор, исполненный огня, Всегда со мной. А ты, ты любишь ли меня? Не скучны ли тебе непрошенные ласки? Не слишком часто ль я твои целую глазки? Слеза моя ланит твоих не обожгла ль? Смотри ж, не говори ни про мою печаль, Ни вовсе обо мне... К чему? Ее, быть может, Ребяческий рассказ рассердит иль встревожит...</p>	<p>Ifjúi álmaim emlékének sebével, Titokban boldogan, és titkolt rettegéssel, Nézlek figyelmesen, szépséges gyermeket... Ha tudnád, mennyire szeretlek tégedet! Mily drága mosolyod, arcod minden vonása, Arany hajad, szemed derűje, csillogása, Csilingelő szavad! – Biztos mondják sokan, Hogy rá hasonlítasz. – Jaj, az idő rohan, A szenvedés korán meghozta hervadását... Én rendületlenül őrzöm minden vonását Szívemben. Azt a szép, tüzes tekintetet... Igen! De mondd, te, te szeretsz-e engemet? Nem fárasztlak örök cirógatásaimmal? Szemed nem illetem túl gyakran ajkaimmal? Nem égeté vajon a könnyem arcodat? Jaj, el ne mondd <i>neki</i> szomorúságomat. Semmit se mondj... Minek? Bizony, jobb lesz vigyáznod: A gyermeki beszéd bajt kelthet, bosszúságot...</p>

<p>Но мне ты всё поверь. Когда в вечерний час, Пред образом с тобой заботливо склонясь, Молитву детскую она тебе шептала, И в знаменье креста персты твои сжимала, И все знакомые родные имена Ты повторял за ней, — скажи, тебѣ она Ни за кого еще молиться не учила? Бледнея, может быть, она произносила Название, теперь забытое тобой... Не вспоминай его... Что имя? — звук пустой! Дай бог, чтоб для тебя оно осталось тайной. Но если как-нибудь, когда-нибудь, случайно Узнаешь ты его — ребяческие дни Ты вспомни, и его, дитя, не прокляни!</p>	<p>Nekem bátran mesélj. Ha otthon este volt, S ő az ikon előtt gonddal föléd hajolt, S a gyermeki imát, hogy mondd utána, kérte, S hajlítja ujjaid a szent keresztvetésre, S te ismétléd vele szeretteid nevét, E kedves neveket te mindet ismeréd. De volt-e más, kiért imádkozni tanított? Kit sápadtan talán, Isten kegyére bízott, Egy név, amit talán feledtél már magad, Ne is törd rajt fejed, a név csak pusztá hang. Maradjon csak e név előtted meg titoknak. De ha – isten ne adj’ – véletlen kitudódhat, Idézd fel akkor majd a gyermekkorodat, Gondolj reá, kicsim, s ne mondj rá átkokat!</p>
---	--

Nagy kérdés, hogy a motívum hogyan terebélyesedett teljes, egyenesen novellaszerű verssé. Voltak próbálkozások, hogy a vers háttérében életrajzi eseményeket keressenek.² A gyermek prototípusának legvalószínűbb jelöltje Lermontov nagy szerelmének, Varvara Lopuhinának³ a kislánya, Olga Bahmetova. Amikor Varvarával összeismerkedtek, mindketten tizenégy évesek voltak. Bár Varvara minden jel szerint vonzónak találta a fiút, amaz nem ismerte fel ennek jeleit, vak féltékenységi rohamok gyötörték. Két évvel később Varenyka már menyasszonyszámba ment, Mihail még mindig érzelmeivel tisztába jönni képtelen kamasz maradt. A lány aztán 1835-ben férjhez ment egy nála tizenhét évvel idősebb gazdag földbirtokoshoz. Lermontov ezért árulónak tartotta, „bosszúszerelmekbe” menekült, de később, főképp első kaukázusi száműzetése után ráébredt, hogy még mindig szereti Varvarát, és haláláig meleg hangú levelezést folytatott vele.

A „gyermek” kilétének kérdése nyitott maradt, de talán nem is érdemes sok erőfeszítést fordítani rá. Fontosabb annak felismerése, hogy a byroni csírát milyen emberábrázoló képességekkel fejlesztette tovább novellisztikus irányba Lermontov. Ez az elmozdulás, mely a sír motívum esetében is megmutatkozik, egész pályáivére jellemző tendencia.

² Лермонтовская энциклопедия. <https://feb-web.ru/feb/lermenc/Lre-ABC/lre/lre-4641.htm>

³ Lásd még: Soproni András: Fordítónapló (Töredékek Mihail Jurjevics Lermontov szerelmi lírájából). *Jelenkor*, 2024. november, 1202.